

grad. On je eden, a v Moskvi so milijoni. Živeti v svoji domovini je logično, kakršnokoli je življenje. V tujini ne.«

Rjepnin ni zmožen velikih dejanj, ni sposoben spreminjati sveta, družbe, njenih ustaljenih norm, zaveda pa se svojega dostojanstva, ki niti enkrat ne klecne pod tujimi vplivi in idejami. Zapre se vase, v svojo osamljeno zavest in od tu kot trdnjava kljubuje stvarnosti zunanjega sveta, ki pa čedalje bolj izgublja svojo moč nad njim. In prav v tem je junak Romana o Londonu neponovljivi in enkratni lik v naši jugoslovanski literaturi. S sodobnimi literarnimi prijemi, s poetiziranim jezikom in z ne preveč razčlenjeno fabulo pa je Crnjanski ponovno dokazal, da je velik mojster v iskanju novih možnosti in izraznosti našega sodobnega romana. Še enkrat pa je potrdil že dokaj staro pravilo, da neponovljivost literarne stvaritve izvira prav iz aдекватne prezentacije določenega življenjskega trenutka in da neprestane spremembe v človeškem obstoju zahtevajo stalno iskanje novih literarnih prijemov in poti.

Miha Maté

MEDITATIVNA PROZA ZA VELIKE OTROKE

Pisatelj in pesnik Branko Ćopić prav gotovo sodi med najplodovitejše jugoslovanske ustvarjalce. Po mnogih romanih, pesmih, črticah in prozi za otroke, po tisočeri napisanih straneh, imamo pred sabo njegovo najnovejše delo *Vrt slezenaste barve* (Bašta sljezove boje, Prosveta, Beograd 1972), meditativno kratko prozo o njegovi mladosti, o »poptopljenem otroštvu«, ki ga je kot deček preživljal v rojstnih Hašanih na podnožju Grmeča. Upravičeno lahko trdimo, da je Ćopić to kratko lirsko prozo dolgo časa nosil v sebi in jo čutil kot dolg do bralcev, do samega sebe in do rojstnega kraja. To nam potrjuje že dejstvo, da je prva izdaja knjige, ki je

izšla pred dvema letoma, obsegala štiriintrideset črtic, zdajšnji, dopolnjeni, pa je pisatelj dodal še dvajset novih. Torej »izgubljeno otroštvo« živi dalje, se nenehno obnavlja in kot pravi pisatelj sam, »se je pred mnogimi, mnogimi leti, na prelomnici iz otroštva v mladeništvo, neki mali popotnik poslovil od rojstnega kraja, stisnjenega v dolino reke, in odšel v svet po strmi, kamniti cesti. Zdaj se po tej cesti, sprani in obrušeni, po cesti, ki ne vodi nikamor, poskuša neki osiveli človek vrniti k svojemu otroštvu, rojstnemu kraju in spominom«.

Toda iz tega pesimističnega razmišljanja, ki veje iz črtice *Potopljeno otroštvo*, se pisatelj ne zapira v svoj hermetični svet, ne objokuje tistega, česar ni več, temveč se na široko odpre zasnagnani in vztrepetali mladiki, otroški duši, ki dobrohotno vsrkava preprosti svet bosanskega človeka in z dobrodušno humornostjo prepleta njegovo realnost s sanjami.

Tu je zopet tisti bosonogi, zaneseni deček, sirota brez očeta (pisatelj sam), ki s starim prijateljem sedlarjem Petrakom »z grabljami lovi mesec« in napeto prisluškuje zgodbam nepomirljivega bojevnikarja strica Nidže, ameriškega rudarja in srbskega dobrovoljca iz prve svetovne vojne, pa bradati slikar ikon, konjski tat Sava in dobri ter pošteni ded Rade, živa modrost in plemenitost, ki budno in očetovsko skrbi za svojega vnuka. Tu je torej tisti slez, ki je danes zasanjano modre barve, jutri rumen in nazadnje krvavo rdeč — takšen, kot je pač brezbrizna mladost, kruto življenje na krpici zemlje, ob trenutkih sprostitve pri kuhanju »mehkega žganja« ter ob tragičnih dogodkih iz druge svetovne vojne. Tu je tista kamenita Bosanska krajina s preprostimi ljudmi, ki se cenijo po tem, koliko psov lahko preživlja kakšna hiša (*Zgodba o dobri psički*), in tisti stari mlini, ki preraščajo v legende (*Potočni mlin*) ter čudovita češnja ob domači hiši, kateri dobri stric Nidžo iz

dneva v dan odreže vejo, da zadovolji otroško nenasitnost ter se ob koncu vpraša: »Ali je res ostarelo tudi tisto moje nekdanje, malo drevo?« (Češnja s konca vojne). In ne nazadnje je tu še Grmeč, velik in mogočen, pa vendar manjši od otroške domišljije, vendar pa tako nostalgичno močan, da ne izpusti iz svojega objema tistega, ki je enkrat občutil njegov hlad. Tu stoji kot »modri lonček«, ki vznemirja mladega partizana, da bi pobegnil od obveznosti revolucije pod njegovo okrilje, kjer se čuti edino varnega in potešenega (Modri lonček).

Koliko drobnih, toda pomembnih vzgibov življenja? Koliko skrbno izbranih motivov, ki nam jih pisatelj spretno in nevsiljivo niza v mogočen mozaik svojega otroštva. Koliko resnic o malem kmetu, »s stoterimi« rokami, ki je menjal »štiri carje«, vendar veroval v edinega boga — deda Radeta, ki je vsakemu pomagal v najtežjih trenutkih (Štirje carji). Zato ta mali kmet upravičeno želi, da mu slikar nariše sliko njegovega dobrotnika in ga dá v zlati okvir, ki ga je ukradel skupaj s slikama Petra in Willsona, ki pa ju je mirne duše »zabrisal« v svinjak. Zanj obstaja en sam bog, in to je tisti, ki ga obvaruje pred fizičnim zlomom ter ga ne zapusti v njegovih najtežjih trenutkih (Sveti Rade Lopovski, Mučenik Sava).

Če smo v mnogih prejšnjih Čopičevih delih ugotavljali, da je njegovo pisanje precej deskriptivno, statično in tudi psihološko nedognano, potem za *Vrt slezenaste barve* tega ne moremo trditi. Res je, da so tudi v tej knjigi nekateri liki prezentirani direktno, opisno, toda iz vsakega od njih kljub temu veje neka višja, lahko bi rekli nadhumana dobrota. Za svoje primitivno bosansko okolje najde pisatelj vedno opravičilo, ki na nekaterih mestih preide celo v apologijo podgrmeškega življenja. V *Vrtu slezenaste barve* zopet lahko začutimo patriarhalni duh vaške atmosfere, ki pa preraste sam

sebe in se dvigne v neko višjo obliko psihološke imaginacije, ki je prepletena s tisočercimi odenki realnega življenja. Torej pisatelj Čopić kolikor bolj se vrača v svojo mladost, toliko bolj ga le-ta prevzema, da iz preprostih epskih dogodkov ustvari novo, avtentično vrednoto, ki opravičuje naziv psihološko-meditativne proze.

V zadnjem delu *Vrta slezenaste barve* pa lahko zasledimo še eno pomembno komponento Čopičeve ustvarjalnosti. Gre namreč za pravilno vrednotenje herojstva, pa tudi slabosti naše revolucije. Če smo v nekaterih njegovih prejšnjih delih zasledili črno — belo slikanje polpreteklih dogodkov, potem moramo priznati, da so prav ti dogodki po toliko letih ponovno pretransformirano zaživeli v svoji pravi luči. To so tisti drobni človeški trenutki, katerih tančino ujame pisatelj v svoje pripovedovanje, da iz borcev z »golobjim srcem« napravi ljudi z velikimi dejanji, pa tudi z nujno spremljanimi slabostmi. In zopet je tu preprosti »krajiški« neuki človek, ki si namesto kompasa »pomaga s preprosto zidarsko libelo«, da se reši iz hajke (Banatska naprava), in tisti, ki najprej sezuje čevlje svojemu umirajočemu bratu in šele potem po-toči za njim »dve mrzli solzi« (Brata). V vseh teh črticah v zadnjem delu *Vrta slezenaste barve* se prepleta grotesknost s pristno Čopičevsko humornostjo, iz katerih pa kot opomin izzveni nasprotovanje kakršnemukoli nasilju, vojni, njenim grozotam in razdejanju. Krivicam in nasilju daje Čopić kot protiutež toplo človeško roko in vero v pravičnost dobrega nad zlim.

Vrt slezenaste barve ni torej samo vračanje v pisateljevo otroštvo, temveč je tudi včerajšnja in današnja stvarnost, ali kot pravi Čopić sam, »vse se menja, le voda ostane ista in ta bo morda že jutri postala rojstni kraj nekega drugega dečka«. Potemtakem je *Vrt slezenaste barve* proza za velike otroke, ki

se neprestano vračajo na obalo svojega otroštva in ga prepletajo s stvarnostjo današnjega dne. In kolikor bolj je to otroštvo odmaknjeno od njih, toliko raje se vračajo vanj in ga hočejo po- doživljati, vendar znova in vedno drugače in po svoje. S temi kvalitetami, poleg tega pa tudi s klenim jezikom,

s preprostim, a učinkovito izraženim humorjem in ne nazadnje s trdno kompozicijo kratke proze, se komisiji za naše največje literarno priznanje — Njogoševo nagrado ni bilo težko odločiti, da jo je dodelila Čopičevemu *Vrtu slezenaste barve*.

Miha Matè

Poročamo — glosiramo

RAZMIŠLJANJE O KULTURI

z mislijo na radio in televizijo

Pričujoči prispevek je bil napisan za posvetovanje Delavski razred in kultura, ki ga je Svet Zveze sindikatov Jugoslavije pripravil za 5. in 6. november v Zenici. Čeprav je tok razmišljanja o kulturi vezan v tem zapisu na posebno témo — pa še to le z vidika dveh medijev, radia in televizije, s čimer je to razmišljanje nujno zoženo in v določenem smislu vnaprej opredeljeno — menimo, da utegne zanimati tudi določen krog bralcev Sodobnosti, ki jih misel na oba množična medija, radio in televizijo, ter na kulturo v njiju zaposluje in vznemirja. Včasih tudi jezi.

Radio in televizija sta najbrž edina množična medija, s katerima se domala sleherni človek našega časa, ne glede na starost in socialni položaj, srečuje kontinuirano, vsak dan, vendar na relaciji intimnega dojetanja, komorno.

Iz te ali podobne že znane premise je mogoče izpeljati vsaj naslednjo ugotovitev: radio in televizija sta edina medija, ki odpirata pot do slehernega človeka, delujeta na človekovo podzavest in sta s svojo aktivno in permanentno navzočnostjo v našem vsakdanjem življenju v enaki meri vsiljiva in zaželena, brez njiju preprosto ne moremo, tudi če je naš odnos do njunega sporočila in ponudbe polemičen ali celo odklonilen. Iz tega sledi: ko iščemo pota, kako približati kulturo najširšim množicam ali, pravilneje, kako vzpostaviti med njima naravno zvezo, moramo nujno poznati ta dva medija, radio in televizijo, njune možnosti in

nevarnosti in jima posvetiti najboljše moči.

Vprašanje torej nastaja prav tu: Ali se resnično in v zadostni meri zavedamo možnosti ter pomena radia in televizije, ki sta totalna komunikacija med nami, vendar, če medijev ne obvladamo, enosmerna komunikacija, ki tam kjer nastaja, uveljavlja brezbriznost, uradniško brezbarvnost, pri poslušalcu in gledalcu pa pasivnost, ki sčasoma lahko pri mnogih postane popolna in se spremeni celo v otopelost, s čimer se spremeni tudi funkcija obeh medijev, ki postane negativna.

Seveda: takšno ali drugačno stanje ni odvisno od enkratne volje, saj največkrat niha od ene skrajnosti do druge in v glavnem je sploh težko določiti pravi položaj, funkcijo in vrednost radia in televizije v družbi. Ne glede na to pa moramo ugotavljati, da niti radio niti televizija ne opravljata dovolj plodno svojega poslanstva. Razlogi so raz-